

Úrbéri elkülönítés és tagosítás Inotán (1857-1864)

Inota jobbágysai az országnak török uralom alól történt felszabadítása után egészen a jobbágyfelszabadításig a Zichyek földesurasága alá tartoztak. Köztük és az uraságok közt olyan értelmű összetűzésekről, mint amilyenek a szomszédos Várpalotán napirenden voltak, nem tudunk, legalábbis a ránk maradt iratok ilyeneket nem tartalmaznak. Ennek lett a következménye az, hogy Inotán a jobbágyfelszabadítás végrehajtása, tehát az úrbéri elkülönítés és tagosítás komolyabb zökkenők nélkül zajlott le. Még az ilyenkor szinte törvényszerűen bekövetkező huzavona sem lépte át a normálisnak nevezhető határt, az elkülönítés és tagosítás aránylag simán ment végbe.

Az 1848-i jobbágyjogot eltörlő törvény kimondása után annak végrehajtása érdekében a szántók, a rétek, a legelők és az erdők elkülönítésére az uradalmakat és az inotaiakat a megye úrbéri törvényszéke¹ 1856 márciusában hívta fel azzal, hogy 1857. június 20-ig az erre irányuló eljárást indítsák meg. A felhívást a községbíró „kellőleg” kihirdette, minden valószínűség szerint a templom előtt az inotai volt jobbágyoknak és zselléreknek. Ennek megtörténte után az 1853. évi császári nyílt parancs értelmében a hatóságoknak és az érdekelt feleknek hozzá kellett látniuk a kérdés gyökeres rendezéséhez.

A császári nyílt parancs értelmében először a közös birtokos földesuraknak kellett egymással arra nézve megegyezniük, hogy jobbágyaikat milyen arányban elégitik ki az általuk élvezett birtokból. Inotán két uraság gazdálkodott: idős gróf Zichy (II.) Miklós és Zichy (VI) István özvegye, a Bécsben lakó Stahremberg Franciska,² valamint ennek leánya, Waldstein Jánosné sz. Zichy Terézia. — A megegyezés a végrehajtás kérésére kitűzött határidőig nem jött létre köztük, azért Zichy Miklós gróf 1857. június 20-i kelettel, mint felperes, beadványban kérte, hogy Zichy István fenti örökösivel a megegyezés érdekében a hivatalos eljárást indítsák meg.³

A jobbágyfelszabadítás befejezésének megindítása végett az Inotára kitűzött határidő utolsó napján Zichy Miklós mégis csak megindította a hivatalos eljárást. Ugyanakkor kérte a törvényszéktől az inotai

parasztokkal való tárgyalásra a határidő kitűzését és Pesszer János inotai községi bíró megidézését. Ezen túlmenően Bécsben élő „néhai kedves vérrokonát”, Zichy István özvegyét, Stahremberg Franciska „aszszonysága ő kegyelmességét” is idéztette, aki szintén „közirtokos” Inotán. Beadványában még azt is kérte, hogy ha közte, valamint Zichy Istvánné és örököse, Waldstein Jánosné sz. Zichy Terézia közt az egyezséget létrehozni nem sikerülne, a törvényszék az esetben is rendezze, hacsak ideiglenes hatállyal is, a kérést közte s a jobbágyok között.

Annak magyarázatául, hogy miért nem született meg már előbb a földesurak (uradalmak) között a megállapodás, csak az időhúzást említhetjük, amit a törvény számukra lehetővé tett, nem ugyan ebből a célból, de amelyet a felek erre használhattak fel. A jobbágyoknak (és zselléreknek) addig nem akadt tennivalójuk, míg a törvény értelmében az uraságok maguk között meg nem egyeztek.

Az egyezségi pert mindkét uraság meghatalmazottjain keresztül folytatta s a tárgyalásokon ügyvédjeikkel és tisztartóikkal képviselték magukat. Zichy Miklós 1957. május 16-án Pesten állítja ki *Kelemen Sándor* palotai ügyvéd számára a megbízólevelet s rajta kívül az augusztus 22-i első tárgyaláson *Asztaller Miklós* uradalmi tisztartó képviseli az uraságot. — A másik földbirtokos felet, Zichy Istvánnét és leányát, *Gál Lajos* veszprémi ügyvéd, továbbá *Orbán György* uradalmi felügyelő. A felek közölték egymással feltételeiket s mivel a békességes megegyezésnek eljött a lehetősége, a tárgyalási napot felfüggesztették és újabb időpontnak szeptember 22-ét jelölték meg. Az augusztus 22-i tárgyaláson *Pesszer János* községi bíró — takácsmester Inotán — meg sem jelent.

A szeptember 22-i tárgyalás még nem hozott végleges eredményt, de előbbre vitt az ügyet a megegyezés felé. A felek több részletkérdésben haladást értek el annyira, hogy október 30-án a két uradalom között létrejöhett a végleges megállapodás.

Ennek 2. pontja értelmében *Palota* határában Zichy István örököse, Stahremberg Franciska és leánya, Waldstein Jánosné Zichy Terézia (felsőuraság) engedte

át a palotai jobbágságnak az általa eddig is használt (bérelt) legelőket, beleértve Zichy Miklós (alsóuraság) itteni jobbágyait, zsellereit, valamint a „soronkívülieket”, azaz papokat, mestereket is, meghatározandó kulcs szerint. Mindezeket tehát a *felsőuraság* elégíti ki.

Az egyezség 3. pontja értelmében *Inotán* mindkét (felső- és alsóurasági) birtok jobbágságát, zsellereit, valamint a soronkívülieket Zichy Miklós elégíti ki az Inota határában elterülő s az itteni jobbágság által használt legelőterületből.

A jobbágyok, zsellérek és sorkívüliek kielégítése után a Palotán és Inotán fennmaradó legelőrészt össze-számítják és azon a két grófi család egyenlő arányban osztózik. Méghozzá olyképpen, hogy ha egyenlő nagyságú terület maradna mind Palotán, mind pedig Inotán, akkor Palotán Zichy Istvánné és leánya, Inotán pedig Zichy Miklós veszi ki a maga jussát. De ha Zichy Miklós részét az inotai megmaradó terület nem fedezné, ez esetben a hiányzó részt Palotán veszi ki s természetesen megfordítva is. (Az egyezség 4. a, b, c pontja.)

Kikötötték még az egyezkedő grófi felek azt is, hogy a Palotán átadandó legelőterületbe semmi szín alatt sem számítható be a Vécser és a pépusztai legelő, sem a csöszai, sem a mellári, tehát az egyenlően elosztandó területbe sem, mert ezeket a felsőuraság kizárólagos joggal birtokolja s ez „osztály” tárgyát nem képezheti. A nevezett legelőket ugyanis eddig sem közösen birtokolták. (Az egyezség 4. e. pontja.)

Megállapodtak abban is, hogy azon legelőbeli illetményt, amely az uraság számára fennmarad, mindegyik fél a saját birtokához közel eső részből veszi ki s hogy ez a legelőilletmény tisztán gyeplegelőre értendő. (Az egyezség 4. d pontja.)

Az *erdőket* illetően Inotára vonatkozóan úgy döntenek, hogy a jobbágyokat (mindig ide értendők a zsellérek és sorkívüliek is) mindegyik fél a sajátjából elégíti ki, mégis olyképpen, hogy ha az elkülönítés során az egyik fél erdei birtoka egészen beleesnék a jobbágságnak átadandó részbe, ez esetben az elkülönítés során fennmaradó rész becsú útján egyenlő arányban felosztandó s mindegyik fél a saját birtokához közelebb eső részt köteles elfogadni. (Az egyezség 5. pontja.)

Mindkét fél fenntartja a jogot a maga számára, hogy mind Palotán, mind Inotán levő allodiális birtokát — szántót és rétet — ki-ki a magáét, kizárólagos joggal, minden megszorítás nélkül használja, szántatja és legelteti. (Az egyezség 6. pontja.)

A felsőuraság allodiális birtokához tartozott Pépuszta is, így ezzel a rendelkezéssel Pét Zichy Istvánné és leánya, Zichy Terézia (felsőuraság) kezén maradt továbbra is s az utóbbi részéről férje, gróf Waldstein János is aláírta a megegyezést. — Inotára estek az alsóuraság, Zichy Miklós birtokai, de uradalma központja továbbra is a palotai régi vár maradt. Természetesen

mindkét birtokos a palotai és inotai határon túl is rendelkezett birtokkal.

A fenti megállapodás 1858. július 3-án emelkedett jogerőre, amikor is Zichy Miklós felperesnek (mivel ő kezdte meg a bíróság útján a kérdés rendezését) az egyezség szövegét eredetiben bemutatták.

Ezek után kerülhetett sor a volt jobbágyokkal való egyezkedésre. A törvényszék tárgyalási határnapul 1858. augusztus 9-ét tűzte ki. Időhúzásról tehát nem lehetett szó, főleg ha meggondoljuk, hogy abban az időben a posta és országúti forgalom sokkal lassúbb, mitn napjainkban s amikor a székesfehérvári törvényszéknek a feleket a veszprémi főszolgabírói hivatalon keresztül kellett értesítenie s az ennek megtörténtét igazoló ívnek vissza is kellett érkeznie ugyancsak Veszprémen át Székesfehérvárra.

Az augusztus 9-i tárgyaláson a felek, illetve képviselőik meg is jelentek. Az inotaiakat *Pesszer János* bíró képviselte, *Szóllósy Pál* fehérvári ügyvéddel együtt. Egyezség ekkor még nem született, mert amint a későbbiekből kiderült, több kérdés még tisztázásra várt. Közvetlen adatok az augusztus 9-i tárgyalásra vonatkozólag nem maradtak fenn, sőt az ezt követő és hiábavalónak bizonyult kísérletről sem, de már az 1859. április 4-én tartott ülésen a törvényszék az inotai tagosítás, legelőhasználat és erdei haszonvétele (faizás) kérdésével érdemlegesen foglalkozik. Az idevágó jegyzőkönyvben utalás történik az inotai határ mérnöki felmérésére, az erről készült rendszeres térképre, amelynek bemutatása a legközelebbi bírósági tárgyaláson meg fog történni. De még a dülök „osztályzata” is szükséges s ezek elkészítése érdekében az inotai jobbágyokat kötelezik a szükséges szekeres és kézi napszám nyújtására. Elrendeli a törvényszék, hogy a szántók és a rétek után a legelők és az erdő felmérése, valamint az erdei haszonvétele hiteles kipuhatólása következzen, megfelelő szakértők kinevezésével és teendőik szabályozásával.

Az inotaiak részéről igényeik pontos igazolása ekkor vált szükségessé. Annyival is inkább, mert az első igazán nagyszabású, több napon át tartó tárgyaláson, 1859. november 8—10. napjain Inotán már a szakértők is megjelentek. Zichy Miklós részéről Nagy Károly, a veszprémi káptalan főlelő uradalmának (Sándorkapuszta) tisztartója, valamint Stranze József volt uradalmi tiszt Etéről, Komárom megyéből. Az inotaiak erdészeti tanácsadója Harwich Ernő csóri lakos, melléjük a bíróság is nevezett ki bírói becsüsoket, méghozzá uradalmi tisztet. A szakértőknek napi tíz forint járt s a bíróság elnöke figyelmeztette őket, hogy ennél többet nem fogadhatnak el sem a tárgyalás előtt, sem után.

A szakértők kötelességük értelmében megkezdték a szóbanforgó területek osztályozását. Ez nem történhe-

tett meg egy nap alatt, így csak 10-én vehették fel a jegyzőkönyvet a munka eredményéről s a szakértők e napon foglalhatták írásba véleményüket. Ennek tartalma ellen urasági részről nem történt ellenvetés, de az inotai parasztok képviselője, *Szóllósy Pál* kérte a szakértők kihallgatását arra nézve, hogy alkalmasak-e a megbecsült legelők szarvasmarhák legeltetésére, és hogy 1200 négyszögölenként hány marhának képesek a legelők az év minden szakában elégséges ételmezt nyújtani. — A szakértők kihallgatása ezekre nézve is megtörtént, noha, mint kiderül, az egész csak formális jelentőségűnek bizonyult, mert általánosságban mozgó válaszok hangzóttak el, amelyekből nem sokkal lehetnek okosabbak az inotaiak. Sőt, a válaszok mintha kitérők lennének, amivel nyilván az uraság érdekeit vélték szolgálni. Jó legelőn ugyanis — mondják a szakértők — mindenféle marha (ökör, tehén, borjú, ló, birka) jól legel. Középszerű legelőn is megél, de „nem olyan jól”. — Rossz legelőn, szarvasmarha csak igen nehezen, ló egy kicsit jobban, birka pedig jól is megél”. De hogy 1200 négyzetölön nyaratszaka hány darab marha él meg, arra határozott választ nem adhatnak. — Ez érthető is, hiszen jó és rossz talajon egyaránt függ még az időjárástól is.

Ezután a *faizás* ügye következett. Az uradalom képviselője elismerte, hogy az inotaiak részesültek mind épület-, mind tűzifa ellátásban. Az *épületfa* szükséglet kielégítése kérelmezés útján, az erdészeti hivataltól kiküldött szakértő helyszíni vizsgálata alapján történt. A bemutatott hiteles kimutatás szerint a 25 1/4 sessió (telek) és 57 házas zsellér — házatlan zsellér nem kaphatott épületfát — a két Zichy uradalomtól kapott 9 22/80 hasáb ölfát, melynek egyharmada Zichy Miklós, kétharmada pedig Zichy István örökösei erdészetéből származott.

Tűzifát a következőképpen kaptak az inotaiak: gróf Zichy Miklós erdészetéből a két hüvelyken aluli, Zichy Istvánné erdejéből a négy hüvelyken aluli vastagságú ágakat — amelyek az uradalmak által kivágott fák után maradtak — vihették el tűzifának. Ez tíz évi átlagot véve Zichy Miklósnál 292, Zichy Istvánnénál hét évi átlagban 288 két marhás szekér ágasfának felelt meg. Ebből tíz szekeret számítva egy szolid ölfának, évenként a két uradalom adott 58 hasáb ölet tűzifa-ként.

Ezekkel a juttatásokkal szemben az inotaiak szolgáltatása így alakult:

Egy egész telkes jobbágy tartozott egy öl hasábfát a határon kívüli erdőből két mérföldre elvinni.

A zsellérek — kik tehát fogattal nem rendelkeztek — kötelesek a határokon kívüli erdőkben fél öl hasábfát, a határban háromnegyed öl hasábfát, vagy ehelyett egy öl durung fát vágni és ölbe rakni.

Átszámítva pénzre e szolgáltatásokat, a következő képet kapták a tárgyaló felek:

egy öl fának két mérföldre szállítása	2 Ft 80 kr
egy öl fának vágása	80 kr
25 1/4 jobbágytelek után 2 Ft. 80 kr-jával	70 Ft 80 kr
57 házas zsellér után vágásbér 80 kr-jával	45 Ft 60 kr
Összesen:	120 Ft — kr
Kaptak az inotaiak (jobbágyok és zsellérek) évenként: ágastűzifában	58 ölet
épületfában	9 22/80 ölet
összesen:	67 22/80 ölet.

Ennek értéke pénzre átszámítva ölenként 4 Ft 98 kr-jával véve, kereken 335 Ft
a viszontszolgáltatok értéke kereken 116 Ft
Marad a volt jobbágyosság és zsellérség javára 219 Ft

s ez megfelel 43 7/8 öl hasábfának. (A 67 22/80 öl *vegyesfát* számították át hasábfára s így kapták a 43 7/8 ölet.)

Miért vált szükségessé ez az átszámítás? A következő kérdés miatt, hogy ti. mekkora az az erdőterület, amelyről az inotaiak évenként 43 7/8 ölnyi hasábfának megfelelő fához juthatnak. — Közbevetőleg meg kell jegyeznünk, hogy az uradalom törekvése arra irányult, hogy minél kevesebb mennyiségű fát mutasson ki, s így ennek megfelelően, sőt ezen túlmenően minél kisebb területet kelljen átadnia a volt jobbágyoknak. — Ezek törekvése viszont éppen az ellenkező. A továbbiak során tehát az inotaiak az épületfára vonatkozó uradalmi „bemondást” elfogadhatónak találják, de már a tűzifával kapcsolatban ellentmondanak, mert szerintük az uradalom részéről sokkal kevesebb famennyiség mondatott be szekérszámra, mint amennyit valóban élveztek. Bizonyítványt nyújtanak be arról, hogy ők évente 1919 szekérrel több rözse (ág) fát kaptak. Ennek igazolására, valamint annak megállapítására, hogy milyen vastagságú ágakat szedhettek, kéri a következő — jelenlevő — tanúk: Bada Pál, Káro Pál, Molnár József, Németh János, Pilcsik József és Varga István kihallgatását. Hogy a tanúk kéznél voltak, arra mutat, hogy a vitás kérdések már előzőleg felmerülhettek s az inotaiakat sem érte váratlanul a szakértők számítása.

A viszontszolgáltatásokra nézve csak annyi a megjegyzésük, hogy a tűzifa átszámítása annyiban módosítandó, amilyen mértékben a mennyiség többletét igazolni tudják. Továbbá, mivel az egész számítás több időt igényel, fenntartják maguknak a jogot arra, hogy idevágó észrevételeiket a hitelesítéskor nyújtsák be. Efölött az uradalmak képviselői meglepetésüket fejezték ki s mivel az „ő legjobb lélekkel és igazsággal” előterjesztett ajánlatukra az inotaiak tanúkihallgatások

kérésével válaszolnak, ezért ők is bejelentik, hogy tanúikat — ha a szükség kívánná — meg fogják nevezni.

Az iratok közt szerepel *Amon János* 1859. július 25-én kelt igazolása. Ebben azt állítja, hogy 1841—1846-között, amikor mint uradalmi erdész szolgált a palotai birtokon, az inotai jobbágyok egy sessió után (egész telkenként) 24 szekér, félsessió után 12 szekér fát kaptak évenként.

Ennek az igazolásnak egyik fél sem vette nagy hasznát, mint ahogy nem tisztázta a kérdést az erdei haszonvételek terén a Zichy Miklós részéről benyújtott jegyzőkönyvi kivonat sem. Ez tisztítlési határozatokat idéz 1827-ből arra nézve, milyen vastagságú, azaz hány colos ágakat engedett az uradalom a jobbágyoknak. 1827-ben 2,7 colosat engedélyez a tisztítlési határozat, ugyanakkorát 1850-ben is, de már 1853-ban bizonytalanságot árul el a határozat, mert ekkor az inotai (és kúti) jobbágyok „az *eddig* szokás szerint a három col vastagságú ágat kapják”.

A tanúkihallgatás során *Németh János* — Zichy István volt jobbágya — azt vallja, hogy amikor negyedtelket használt, akkor 9—10, sőt néha 11 szekér rőzsefát is kapott: mióta házas zsellér, 4—5, néha 6 szekérrel kapott. Ami a fa vastagságát illeti, négy-öt colos lehetett, aszerint, hogy az „engedelem meg volt adva”. — A többi tanú is ugyanúgy vall, azzal a különbséggel, hogy néhányuk szerint Zichy Miklós erdejéből három és fél colos ágat kaptak, tehát vékonyabbat, mint a Zichy Istvánné erdészetéből, s egy tanú 15 szekér fáról is beszélt.

Németh János egykor negyedtelkes jobbágy, kihallgatásakor azonban már csak házas zsellér. Telkét nyilván nem tudta megművelni, kicsúszott a kezéből, eladni kényszerült, mint Káro Pál is, aki a vallomástétel előtt egy héttel előbb adta el fertály telkét házával együtt és sülyedt napszámos sorba. Varga István kezén sincs már telek, napszámmal keresi kenyerét. Ugyanígy áll Molnár József tanú is: fertály telkét öt évvel előbb adta el. Ezek a tanúk mind református jobbágyok közül valók, lényegében nincstelenek, talán azért is mertek kiállni, mert nem igen volt mit veszteniük. Rajtuk kívül még két tanút hallgattak ki: Bada Pált és Pilcsik Józsefet, mindketten posztómesterek és evangélikusok. Nehéz megérteni, miért jelölték őket az inotai tanúul, amikor éppen nem valami kedvezően vallottak s mondanivalójuk inkább az uraság álláspontjához állt közelebb. Bada nem is részesült faizásban, Pilcsik pedig mindössze egy évig húzta, mint házbérlő, a failletőséget. Jellemző, hogy egész telkes és féltelkes jobbágyok nem szerepeltek a tanúk között.

Ezután az uradalmaknak kellett nyilatkozniuk arra nézve, hogy negyven éves vágási fordulatot számítva, mekkora terület lesz elégséges hasáb, durung és rőzsefában számítva, azon erdő részben, amelyben a jobbágyok

addig is törvényesen gyakorolták a faizást, különös tekintettel az erdő minőségére, annak a feltüntetésével, hogy holdja hány öl fát ad ki évenként hasáb-, durung- és rőzsefában.

A szántók és legelők a következő osztályozást kapták: a szántóknál *első* osztálynak minősítették a Káposztás kertet, a Csonka-dűlőt, a Kopaszhegy-i dűlőt, továbbá a Hegyalja, a Rétre-dűlő, a Szilasalja, a Belátó-hegyi dűlő, és a Hajagosi dűlő egy részét.

Második osztályba a keleti Körtéles, a Kálvária dűlő, a Halomi dűlő, az Új-osztály került, továbbá a Hegyalja, a Török Sósos, a Rétre dűlő részben a Belátó-hegyi dűlő, a Hajagosi dűlő, a Sárforrási dűlő, a Berekaljai, a Farkas-kúti és a Tó-főli dűlő egy-egy része.

Harmadik osztályba a Daru dűlő, a Farkas-kúti és a Murvai dűlő, továbbá a Hegyalja, a Török Sósos némelyik része, a Rétre dűlő a Szilasalja, a Sárforrási, a Berekaljai és a Tó-főli dűlő egy-egy része.

A következő lépést annak megállapítása jelentette, hogy az egyes *rétek* hozama mire értékelhető. Ezen a téren a helyzet így alakult:

Kis Sárret	q ⁴ szénát terem
Nyugati Körtéles 900 négyzetölenként	10 q szénát terem
Keleti Körtéles 1000 négyzetölenként	10 q szénát terem
Nyihogó 1000 négyzetölenként	10 q szénát terem
Öreg Sárret 900 négyzetölenként	10 q szénát terem
Halomi rét jobbik része	
1000 négyzetölenként	10 q szénát terem
a másik része azonban hasznavehetetlen.	
Sárforrási és Tó-főli 1000 négyzetölenként	
10 q savanyú szénát terem.	
A <i>legelőket</i> a következőképpen osztályozták:	
Hidegvölgy	középszerű legelő
Nagymező részben hasznavehetetlen, részben	jó legelő
Pakróc völgyi és Ló-akoli lapályok	jó legelő
Gombásvölgy-alja a Palotai-Kúti útig	középszerű legelő.

A többi legelők kövesek, köbörösök, azaz erősen köves földek, csak vékony humusz réteggel borítva, ezért a rossz minőségűek közé sorozták többek közt a Kálvária dombi és a palotai határ melletti legelőt.

A Hajagos-nak nevezett rész az Egreshegy aljától északnak, a Palotai-Kúti útig tömöttebb fűhálózatú. Igaz, hogy köves, de mert vékony földréteggel borított és részben harasztos, ezért középszerű legelőnek minősítették.

Mindezek még nem hoztak minden vitás kérdésre nézve végleges eredményt, ezért további tárgyalások váltak szükségessé. Az 1958. november 8—10-i tárgyalás után lényegében hosszabb ideig nem tapasztalható érdemleges előre haladás. 1859. december 31-én újra tanúk bejelentését ígéri, a felek, de csak 1860 augusztusában kezdik sürgetni az eljárás megindítását. Közben Farkas Imre székesfehérvári római katolikus püspök is jelentkezik s 1860. június 22-én megbízza Sály Pál csóri plébánost, hogy az inotai úrbéri szabályozásnál a plébánia, templom és iskola, egyáltalában az egyházat illető ügyekben az egyház érdekeit a legmesszebbmőnően képviselje.

1860. augusztus 4-én az úrbéri törvényszék felhívja a járásbírószágot, hogy a felek kérésére elhalasztott előmunkálati tárgyalást azonnal indítsa meg s mielőbb végezze be.

A járásbírószág a felhívás értelmében „sürgőzőleg” eljár, de az 1860. szeptember 22-éről felvett jegyzőkönyv szerint ismét elnapolták a tárgyalást, mivel a Zichy Miklós részéről ígért adatok nem érkeztek meg. A halasztás ellen az inotaiak képviselője, Szöllősy Pál sem emelt kifogást. A bíróság pedig szeptember 27-én jelentette a törvényszéknek, hogy az inotai ügyben kényszerült elhalasztani a „nyomozódás” folytatását s azt csak október hóban „eszközölheti”. — Újabb tárgyalási napul a törvényszék október 16-át tűzi ki. Ezen a napon a tárgyalást meg is tartották, s most az uradalmak részéről megnevezett tanúk kihallgatására került a sor. A szekerek számára nézve a tanúk nem nyilatkoznak (nem tudják, mint mondják), de az ág vastagságára nézve három colt vallanak. Ezt egyértelműleg állítják, mintha közös lapról olvasnák. A tanúk egyébként majdnem mind palotaiak s erdőőr, kerülő, csősz, erdész akad köztük. — Ez után a járásbírószág október 24-én határozathozatal (ítélet) végett az összes iratokat megküldi az úrbéri törvényszéknek.

Ez a jegyzőkönyv is, akárcsak a fentiek, 1862. április 8-án került hitelesítésre, annak ellenére, hogy Szöllősy Pál már 1961. október 17-én kérte az alispánt, hogy hitelesíttesse azokat, továbbá rendelje el a per folytatását, mert a huzavona a jobbágyoknak tetemes kárt okoz.

1861 november 5-én az alispán intézkedik, hogy a szakértő becsüsoket „hiteztessék” meg s ennek érdekében 1861 november 21-ére az inotai községvához megidézeti az érdekelteket.

Újabb intézkedés 1862. március 15-én történik a tanuvallomások (jegyzőkönyvek) hitelesítése iránt, s ennek időpontjául április 8-át tűzik ki. A késlekedés oka a megyei tisztikar lemondása, illetve újjáalakulása, amely hosszú hónapokig eltartott. Már az előző évi november 21-ére kitűzött tárgyalás is ez okból maradt el.

1862. március 31-én az inotai úrbéresek beadvány-

ban kéri a per lezárását. „Minden áron meg kell egyezni Zichy Miklós úrral” — írják kérvényükben s ennek lebonyolítására teljes joggal felruházott „bizalmi” férfiakat választanak: Bencze István, Bencze József, Bernáth János, Hajdú András, Károly János, Kiss Ferenc, Kuti István, ifj. Pap János személyében a teljes birtokosok, Pesszer Jánost és Vajda Józsefet a zsellérek részéről. Harmincketten írják alá a határozatot, noha jobbágyok huszonöt, zsellérek ötvenhelen voltak érdekelve.

Végre 1862. április 9-én megszületett az egyezség az uradalmak és az inotaiak között.

Az erről szóló eredeti szöveg értelmében:

1. Mind a jobbágyoknak, mind a házas zselléreknek a birtokkönyv szerint ki kell adni azt a földet (kül és belső telek), amelyet eddig is használtak.

2. Legelőt kapnak a

jobbágyok	25
zsellérek	7 1/8 (ennyi földet használt 57 zsellér)
katolikus plébános	1
református lelkész	1
katolikus mester	4/8
református mester	4/8
jegyző	4/8

összesen 35 5/8 telek után, egy telekre 14 hold erdőt számítva, 1200 négyszögölével, az összes telek után 498 6/8 holdat.

3. Erdőt kapnak az élvezett faizás fejében

a jobbágyok	25
a zsellérek	7 1/8
a református lelkész	1
katolikus mester	4/8
református mester	4/8
összesen	34 1/8 telek után, egy

telekre 5 holdat számítva, összesen 170 holdat és 150 négyszögölet (1200 négyszögöles holdakban számítva).

Mint a fentiekből látható, az egyezség a katolikus lelkész, valamint a jegyző számára, aki egyszemélyben tanító is, erdőélvezetet nem állapított meg.

Az egyezség szerint gróf Zichy Istvánnának és Waldstein Jánosnének a következő szántóföldek jutottak: A Sárforrási-, Berekaljai-, Farkaskúti-, Tó-föli-, Kálvária-föli- és Kálvária alatti dűlő, amely eddig is az ő tulajdonukat képezte. Továbbá az országúton aluli Darudélő és Töröksósos ettől kezdve szintén az ő tulajdonuk. Ami járandóság még ezen felül mutatkozna számukra, gróf Zichy Miklós illetőségéből kapják meg Réti pusztá felől, ahol Zichy Miklós birtoka végződik. — Rétből Zichy Istvánné és Waldstein Jánosné számára a Nadas körülből adnak s ha még ma-

radna követelésük, az a Káposztás kertek alatti rétekből adódna ki.

Zichy Miklós grófnak a következő területek maradnak: a Hajagosi földek a Vadalmással együtt a major alatt, amelyek eddig is az ő tulajdonában voltak. Őt illeti meg a falu és a Káposztás kert alatti s ekkor gróf Zichy Istvánné és Zichy Miklós birtokaként szereplő két tábla 50 holdig. További járandóságát a Réti pusztától keletől nyugat felé — kell kiadni. — A *legelő* illetőséggel kapcsolatban: a háromkerekű Sulák-malomhoz csatolt rétet a kerttel együtt, amely eddig nem volt Zichy Miklós tulajdona, mostantól fogva neki adják át s további járandóságát Réti pusztán, az úgynevezett Malomhelyi-rétre dülő inotai rétekből, nyugattól — kelet felé, hasítják ki. Az ő birtoka lesz az Iharforrási malomnál levő mintegy 1100 négyszögölnyi forrás és nádas, a malomhoz tartozó kerttel és réttel, de az odavezető út közös használatban marad. — Gróf Zichy Miklós tulajdonában maradnak a kallók melletti üres térségek a szántóföldekig, a Cigányház alatti malmot körülvevő térséggel együtt. A Töröksósos és Darudélön keresztül futó közlekedési utak eddigi szélességükben közös tulajdonban maradnak.

Azokat a *szántóföldeket*, amelyek a jobbágyok és zsellérek tulajdonába kerültek, az egyezség nem is sorolja fel. Ellenben a *legelőket* részletezi: a Fehérvárra vezető országúton fölül — mondja az egyezség — a Hidegvölgy, föl egészen a Kúti határig, onnan tovább a Vadalmási földek végétől nyugat felé, a harasztos rétek kimaradásával, a Kőbányák felé a Bögre szőlő aljáig, hozzá számítva a Kálvária földek fölötti térséget is. Ha ez nem fedezné az előírt szükségletet, a további rész a Széphegy feletti legelőből, a Palota felé eső részből adandó ki. — Hasznavehetetlenek csak azokat a területeket számítják, amelyeket a hivatalos földmérésnél annak nyilvánítottak s amelyeket éppen ezért a jobbágyi illetményekbe nem is sorolnak be.

Erdőnek a volt jobbágyok által eddig is használt erdőből hasítanak ki a palotai határ szélétől a Nyerges hegyig. Ha a jobbágyok illetőségébe gróf Zichy Istvánné és leánya részéről több adatott volna, azért gróf Zichy Miklós saját erdejéből, közös megállapodás szerint, becsú útján térítéssel tartozik. Ilyen, vagy hasonló vitás ügyeket azonban a jelen úrbéri egyezségen kívül maguk között kötelesek elintézni.

A szükséges csapásokat és dűlőutakat a jobbágyság megrövidítése nélkül kell kihasítani.

A soronkivüliek — tehát a református lelkész és mester bel- és kültelki birtokai sértetlenül kiadandók. (Csak róluk történik ily értelemben intézkedés.)

Az Inotai utolsó malomtól Rétihez vezető vízárok, vízpartok és a vízjog kisajátítás útján már eddig is Zichy Miklósé s ezután is az övé marad.

Az uradalmak a Káposztás kerteket tovább is eddigi birtokjog szerint tartják.

Gróf Zichy Istvánné és leánya számára a Kálvária alatti tábláról az áthajtást a Kálvária fölé a „bérceken” át biztosítani kell.

A Bögre alatt gróf Zichy Miklós számára kell biztosítani öt holdnyi területet kőbányának. Ebben az uraság négyszögölenként hat (akkori) pengő ellenében fejtési jogot biztosít a parasztnak — külön kőfejtési díj fizetése mellett — azzal a megszorítással, hogy követ a jobbágyok és zsellérek csak saját szükségletükre termelhetnek, azzal kereskedést nem üzhetnek, idegenek pedig ilyen feltételekkel sem juthatnak kőfejtéshez.

A volt földesurak temető céljaira egy holdat ajánlottak meg az egyezségben.

Ezek után már csak egyetlenegy megjegyzés olvasható: mivel a „földmérési munkálat egész tökélyre nem emeltetett” — annak befejezése után esetleg felmerülő elosztási szükségleteket a felek pótlólag a bíróságnak bemutatják.

Az egyezségnek azonban még jogerőre kellett emelkednie s közben néhány további kérdést kellett tisztázni. Az alispán ugyanis hivatalosan felvilágosítást kért arra nézve, hogy miért nem kapott a csóri plébános — akinek plébániájához Inota is tartozott — erdőélvezeti jogot.

Erre felvilágosításul Zichy Miklós és Zichy Istvánné (megbízottja) azt válaszolta, hogy Inotán a katolikus egyház csak fiókegyházközségeként létezik, ilyen esetben pedig a törvény értelmében nem jár erdőélvezet a plébánosnak. (Ugyanakkor a legelőt megkapta.) — Az alispán másik kérdésére, hogy a maradvány földekkel mi történik, a Zichyek azt felelték, hogy mivel az inotai jobbágyok igen „józan” magatartást tanúsítottak a tárgyalások során, ezért a maradványföldekért a jobbágyságtól semmiféle váltságösszeget nem kívánnak. Ugyanezért — bár a törvény nem kötelezi őket — még egy holdat kiadnak a sajátjukból faiskola céljaira a Darudélőben, a malmok mellett.

Ezután már semmiféle akadály sem állta útját az egyezség jogerőre emelkedésének, annál kevésbé, mert közben a határtérképek is elkészültek és azokat a törvényszék hitelesítette.

A szerződést 1862. szeptember 29-én tartott ülésén a fehérmegyei törvényszék, mivel ellene fellebbezés nem érkezett, jogerőre emelte.

Az egyezséget aláírta Zichy Miklós és meghatalmazottjai révén Zichy Istvánné és leánya, Waldstein Jánosné sz. Zichy Terézia, a csóri plébános, Sály Kálmán, Papp József katolikus tanító, Szenes Károly református lelkész és Papp István református tanító. Szöllősy Pál, az inotaiak képviselője ekkor nem írta alá az egyezséget, az ezzel kapcsolatos bonyodalmakat később ismertetjük. A fentiekben kívül aláírták az érde-

kelt jobbágyok és zsellérek.⁵ Közülük mintegy huszan nem tudtak írni, kezük keresztvonalával jelezték hozzájárulásukat az ezer éves szolgaság eltörlését hivatalosan is igazoló egyezségi okiraton. Két név olvashatatlan. Házatlan zsellérek, kik semmit sem nyertek a jobbágyfelszabadítással, az aláírók közt nem szerepelnek.

Az egyezség jogerőre emelkedésével a jobbágykorszak Inotán is lezárult.

Az egyezség jogerőre emelkedéséhez hozzátartozott a királyi megerősítés. Hátra volt ugyan még a végrehajtás, de erre nézve is történt intézkedés. Az alispán 1863. április 28-án, azon év május hó 16. napjára Inotára megidézte az érdekelt feleket. Felolvasták előttük a jóváhagyó ítéletábrlai határozatot s Kiss Dénes mérnök Csépről, Komárom megyéből, hozzáfogott a tagosítás, legelőelkülönítés és faizás szabályozás érdekében szükséges munkálatok elvégzéséhez. Ehhez a fennálló rendelkezések értelmében a jobbágyokat kötelezték a szekeres és kézi napszámos munkacsoport biztosítására. Az inotaiak kijelentették, hogy a sorokívűliekkel és a zsellérekkel birtokaik kiadására nézve a működő mérnökkel egyetértésben a méltányosság alapján maguk kívánnak egyezkedni s ennek eredményét az illetékes bírósághoz jóváhagyás végett felterjesztik. Megegyeztek a kiküldött felek abban is, hogy a végrehajtás folyamán szükségessé váló csapásokat 12 öl szélességben, beleértve a mellékárkokat is, a dűlőutak két öl, a közlekedési utakat pedig öt ölnyi szélességben jelölik ki.

A tagosítást Kiss Dénes mérnök aránylag gyorsan végrehajtotta s az erről szóló községi jelentés térképekkel és telekkönyvekkel együtt 1864. június 20-án jóváhagyás végett el is ment az alispáni hivatalba. Az inotaiak beadványukban sürgetik a jóváhagyást, mert amíg ez meg nem történik, addig a nép nem igen fog a mezei munkához, illetve nem végzi megfelelő gonddal a munkálatokat s ez a jövő évi termésre is hátrányosan hat.

Az alispáni hivatal a hitelesítés napjául szeptember 9-ét jelölte meg s Inotára hívta össze az érdekelt feleket, illetve megbízottaikat. Közben ugyanis Zichy Miklós 1864. augusztus 16-án arra kérte az alispáni hivatalt, hogy a hitelesítést az aratási munkálatok után ejtse meg. (Ugyanebben a levélben kéri a Kúti községgel leendő úrbéri rendezés megindítását.) — Hogy a hitelesítés miként történt, arra nézve feljegyzéssel nem rendelkezünk. De 1864. október 31-én az inotai községi előljárásság a fejérmegyei alispáni hivatalból tizen-négy napi használatra kölcsönkéri a tagosításkor készült térképeket és telekkönyvet, hogy a lakosság közt a földekkel kapcsolatban felmerült villongásokat elsimíthassa. Miben állhattak a „villongások”, arról forrásaink nem tudósítanak.

Viszont valamiről még hírünk van, amiről eddig még nem történt említés.

1873. április 2-án *Szóllósy Pál* ügyvéd az inota parasztok képviselője, megjelent a székesfehérvári törvényszéken s bejelentette, hogy neki az inotaiak az úrbérrendezésből kifolyólag még mindig tartoznak. Emiatt be akarja őket perelni és evégből szüksége van az iratokból egynek-másnak a kijegyzésére. Az irattárnok, aki átadta az iratcsomót Szóllósynak — amint jelentésében írja — szokása szerint ott állt mellette, hogy azon mód vehesse vissza, ahogy átadta, benne tehát az illető állományilag, sem tartalmilag változást ne tehesen. Csakhogy, amíg Szóllósy nézte az anyagot, egy másik ügyvéd is kért valamit, s míg azt kiszolgáltta, Szóllósy az 1862. április 9-i egyezségi irat alá „odacsempészte, mint alperesi ügyvéd” a nevét. Az esetről az irattárnok már másnap hivatalos jelentést írt a törvényszéknek, tudomásulvétel, illetve intézkedés végett, mivel szerinte Szóllósy hivatali visszaélést követett el. A törvényszék május 1-én igazolásra hívta fel az ügyvédet. Ennek július 20-án kelt beadványa szerint aláírása azért maradt el az egyezségiratról, mert az aláírás napján neki máshol kellett megjelenie, amiért is engedélyt kért az eltávozásra s mint igazolja, kapott is a tárgyaláson elnöklő alispántól azzal, hogy az egyezséget később a számára fenntartott helyen aláírhatja. Ennek igazolására Meszlényi Károly akkori alispán saját kezűleg írt igazolását be is terjeszti. Közben Szóllósy hosszabb ideig távol élt Fehérvártól — ennek okát nem említi — bírósági változás is történt s így az ügy kiment az eszéből. Folyó évi április hóban szüksége lévén az úrbéri iratokra, vette észre, hogy aláírása még mindig hiányzik az egyezségről, s ezért „meghatalmazáson alapuló teljes jogosultságánál fogva” a számára fenntartott helyen — mint írja — teljes nyilvánossággal, az irattárban, az irattárnok tollával és ténájával, mint alperesi ügyvéd, aláírta. Szó sincs tehát neve „odacsempészéséről” s ezt a kifejezést az irattárnok részéről „elhamarkodottnak” és „sértőnek” találja. Az ilyesmi akkor bizonyul annak, ha jogosulatlan személy, titokban, körülmények eltagadásával és homályosításával ír alá őt nem illető iratot. Neki jogában állt aláírni annyival is inkább, mert ezzel csak formális hiányt pótolta, az egyezség tartalmában az aláírással semmi módosítást nem idézett elő. A törvényszék nem fogadta el Szóllósy érvelését, mert szerinte az egyezségiratot aláírni a helyszínen, az érdekelt felek jelenlétében, az arra hivatalosan kitűzött időben kellett volna. Szóllósy eljárását a törvényszék „rosszalja” s elrendeli, hogy aláírását az egyezségiratról az irattárnok törölje, ami meg is történt.

Nem tudjuk, mi állt ennek az ügynek a hátterében? Valóban oly halaszthatatlan ügye akadt-e Szóllósynak, ami miatt engedélyt kellett kérnie a távozásra, vagy a gyakorlat volt bizonytalan? — a fennmaradt iratok alapján megállapítani nem lehet. Az mindenesetre ki-

derült, hogy az inotaiak Szöllősy szerint még tartoztak ügyvédi költséggel, ami elhíhető, mert szegények voltak, másrészt fizetőkészség tekintetében általában sohasem voltak buzgósággal vádolhatók, főleg ha ügyvédről volt szó.

1894-ben az országos földtehermentesítési alap a fehérvári törvényszéktől arra az esetre, ha már az úrbérendezést befejezték, felkéri a „bemondási táblázatot”,

valamint feleletet vár arra vonatkozóan, mennyi jobbágy és zsellérségi telket állapítottak meg. A törvényszék az utóbbira tudott válaszolni, de a bemondási táblát az iratok közt nem találja. A tárgyunkra vonatkozó anyag tehát már akkor kallódásnak indult, ez később még fokozódott, s ez magyarázza az előadásunk egyes pontjain tapasztalható hézagokat.⁶

Szij Rezső

JEGYZETEK

¹ Működött ily néven 1856—1861-ig. Farkas Gábor szíves közlése.

² A nemzetségtáblázatot lásd: Szij Rezső: *Várpalota* Bp. 1960. c. kötetben.

³ Inotai úrbéri iratok. (Állami Levéltár, Székesfehérvár. Az ügyre vonatkozó adatokat a későbbiek során is innen merítjük.)

⁴ Nincs kitöltve.

⁵ Bada Pál
Bentze István bírósági
Bentze József I.
Bentze József II.
Bentze Péter
Bernát János
v. Bernát János
h. Berta János
Bentz József
Berta János
I. Berta János
Berta József
Berta Pál
ifj. Berta Péter
Birta (Berta?) Péter
Bossza (Bassa?) János
Budai János
Ember János
Eszes István
Hajdú András
Hamar Istvánné
Hamar János
Hegyi Kovács István
Hertzeg Ignátz

Horgos István
Jakab János
ifj. Károl Johann
Károly János
Károly József
öreg Károly József
Kerbel János
Kiss Ferenc
I. Kiss József
Kiss Pál
Kokas István
Kokas József
Kováts János
Kuti István I.
Kuti István II.
Kuti Mihály
Lonér János
Lonárt János
Májér Mihály
Menyhárt József
Mészáros Ferenc
Mészáros János
Molnár József
Nagy József

Nagy István I.
Nagy István II.
Német Ferenc
ifj. Németh József
Olnadi Sámuel
Pap István I.
Pap István II.
ifj. Pap István
Pap János
Pap Sándor
Patai János
Patonai János
Pencz Anselm községi
jegyző
Pesszer János
Sass István
Somogyi János
if. Szab(ó) István

özv. Szabó István
Szabó János
B. Szabó János
C. Szabó János
Szabó Márton
Szarka János
Szekeres József
Szili János
Teremi János
Tóth János
Vajda József
Varga István
ifj. Varga István
K. Varga István
Veczeli János
Vitréner (?) Márton
Zugor István
Zugor János

⁶ A tagosítás után a földárak Inotán és környékén magasra szöktek, a földhaszonbérletekkel együtt. „A tagosítás előtt Veszprém és közvetlen környékén, vagy a távolabbra fekvő Enyingen egy féltelek ára 300 pengőforint volt. A tagosítás után, amelyet 1845-ben végrehajtottak, már 100 pengőforinttal drágább volt, 1846-ban 480 pengőforint, 1847-ben pedig 600 pengőforint volt. Bozsokon a tagosítás után 1 hold föld (nem egy telek) 100 pengőforint volt, míg a tagosítás előtt 30—40 pengőforint volt. Kajáron utána csak a haszonbér volt holdanként 5—8 pengőforint. Örökáron viszont 100 pengőforint volt egy hold föld”. (dr. Farkas Gábor lektori véleményéből.)

Absonderung der Fronhöfe und Kommassation zu Inota (1857–1864)

Die Absonderung der Fronhöfe zu Inota als eine Folge der Befreiung der Leibeigenen im Jahre 1848 erfolgte erst nach langen Jahren nach der Niederwerfung des Freiheitskampfes. Wie in allen Ortschaften, wo das Land im Besitze von mehreren Gutsherren war, mußten auch in Inota zuerst die Gutsbesitzer untereinander eine Einigung erzielen. Die Herrschaften — Mitglieder der Grafenfamilie Zichy — haben den Abschluß der

Einigung jahrelang hingezogen. Nur nach der Einleitung eines gerichtlichen Verfahrens und nach dessen Abschluß konnte es zur Absonderung des Landteiles der Leibeigenen von Inota kommen. Während des Vollziehens der Absonderung waren die Leibeigenen nicht gezwungen ihre durch das Gesetz gesicherten Rechte geltend zu machen.

Rezső Szij

Le lotissement des censives et le remembrement parcellaire à Inota (1857—1864)

Ce n'est que très tard, de longues années après l'échec de la guerre d'indépendance qu'on procéda à la suite de l'émancipation des serfs en 1848, au lotissement des censives au profit des serfs d'Inota. A Inota, comme partout où plusieurs propriétaires terriens possédaient les terres de la commune, c'étaient les nobles qui devaient se mettre d'accord en premier lieu. Les seigneurs — membres de la famille des comtes de Zichy —

mirent des années à régler cette affaire entre eux. Cet accord ne se fit que quand le tribunal engagea d'office la procédure, et c'est seulement après que l'on put procéder au lotissement des terres au profit des serfs d'Inota. Au cours de la procédure, les serfs ne furent pas forcés de faire valoir leurs droits par la loi.

Rezső Szij

РАЗМЕЖЕВАНИЕ И ОТДЕЛЕНИЕ БАРЩИННЫХ ЗЕМЕЛЬ В ИНОТА (1857—1864)

Отделение участков крепостных крестьян произошло в результате освобождения крепостных в 1848-м году. Но в Инота это произошло много лет спустя, уже после подавления освободительной борьбы. Как и везде, где землей владело большее число помещиков, сначала им, помещикам, нужно было прийти к соглашению друг с другом. Помещики — члены семьи графа Зичи — на годы затянули заклю-

чение договора. Соглашение родилось уже после того, как суд начал и провел процесс. Только после окончания судебного процесса наступил черед к отмежеванию части земли, принадлежащей крепостным. Во время проведения размежевания крепостные крестьяне были принуждены к использованию прав, обеспеченных им законом.

Режé Сий

